

Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

УДК 336 : 631.1

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15105068>

**Інституційно-правове забезпечення експортних операцій вітчизняних
продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції**

Яцух Ростислав Олегович

аспірант Західноукраїнський національний університет,

м. Тернопіль, Україна, 46009,

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-6485-4616>

Прийнято: 17.03.2025 | Опубліковано: 29.03.2025

***Анотація.** Мета дослідження спрямоване на аналіз нормативно-правових засад та інституційного забезпечення експортної діяльності в Україні. Основний акцент зроблено на механізмах державного регулювання зовнішньоекономічних операцій, функціях ключових державних інституцій, а також гармонізації національного законодавства з міжнародними торговельними стандартами. Враховано вплив глобальних економічних процесів та членства України у Світовій організації торгівлі (СОТ) на систему національного регулювання експорту.*

Дослідження ґрунтується на методах системного аналізу, порівняльного правознавства та економіко-правового моделювання. Проаналізовано законодавчі акти, що регламентують експортні операції, зокрема Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Податковий кодекс України, Митний кодекс України, а також міжнародні угоди у сфері торговельного регулювання. Використано порівняльний аналіз досвіду інших країн щодо

державної підтримки експорту та механізмів стимулювання експортної діяльності.

Визначено основні законодавчі та інституційні механізми, що впливають на регулювання експортних операцій в Україні. Здійснено аналіз компетенцій державних органів, зокрема Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Антимонопольного комітету України та митних органів, у сфері контролю та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності. Досліджено роль Експортно-кредитного агентства у забезпеченні фінансової підтримки українських експортерів та зниженні кредитних ризиків для підприємств, що виходять на міжнародні ринки. Окрему увагу приділено механізмам міжнародного торговельного регулювання та процесу адаптації національного законодавства до стандартів СОТ та Всесвітньої митної організації (ВМО).

Виявлено низку бар'єрів, що ускладнюють розвиток експортної діяльності в Україні, серед яких: складність митних процедур та їхня тривалість; неузгодженість деяких нормативно-правових актів з міжнародними угодами та стандартами; недостатня державна підтримка експортерів, зокрема у сфері фінансування та страхування експортних ризиків; та геополітичних викликів на динаміку українського експорту.

Для підвищення ефективності державного регулювання експортної діяльності України необхідно спростити митне адміністрування, впровадити дієві фінансові механізми підтримки експортерів, розширити програму страхування експортних ризиків, а також забезпечити повну гармонізацію національного законодавства з міжнародними торговельними стандартами. Подальший розвиток експортної політики України має базуватися на принципах економічної відкритості, конкурентоспроможності та ефективного правового регулювання.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експортні операції, продовольчі товари, сільськогосподарська продукція, нормативно-правове

регулювання, державне регулювання, митна політика, Експортно-кредитне агентство, Світова організації торгівлі, Всесвітня митна організації.

Institutional and Legal Support for Export Operations of Domestic Food Products and Agricultural Produce

Rostislav Yatsuh

PhD Student West Ukrainian National University,

Ternopil, Ukraine, 46009,

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-6485-4616>

Abstract. *The study aims to analyze the regulatory and institutional framework governing export activities in Ukraine. The primary focus is placed on the mechanisms of state regulation of foreign economic operations, the functions of key state institutions, and the harmonization of national legislation with international trade standards. The study considers the impact of global economic processes and Ukraine's membership in the World Trade Organization (WTO) on the national export regulation*

The research is based on systematic analysis, comparative law, and economic-legal modeling. The study examines legislative acts regulating export operations, including the Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity", the Tax Code of Ukraine, the Customs Code of Ukraine, and international trade agreements. A comparative analysis of foreign best practices in state support for exports and mechanisms for stimulating export activities is conducted.

The study identifies the key legislative and institutional mechanisms affecting the regulation of export operations in Ukraine. The competencies of state authorities—the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the National Bank of Ukraine, the Antimonopoly Committee of Ukraine, and customs authorities—in controlling and stimulating foreign economic activity are analyzed. The role of the Export Credit Agency in providing financial support to Ukrainian exporters and

mitigating credit risks for enterprises entering international markets is also examined. Particular attention is paid to international trade regulation mechanisms and the process of aligning national legislation with WTO and World Customs Organization (WCO) standards.

A range of barriers impeding export activities in Ukraine has been identified, including: complex and time-consuming customs procedures; inconsistencies between certain regulatory acts and international agreements and standards; insufficient state support for exporters, particularly in financing and insurance of export risks; geopolitical challenges affecting the dynamics of Ukrainian exports.

To enhance the effectiveness of state regulation of export activities, Ukraine must simplify customs administration, implement effective financial mechanisms for supporting exporters, expand the export risk insurance program, and fully harmonize national legislation with international trade standards. The further development of Ukraine's export policy should be based on the principles of economic openness, competitiveness, and effective legal regulation.

Keywords: *foreign economic activity, export operations, food products, agricultural produce, regulatory framework, state regulation, customs policy, Export Credit Agency, World Trade Organization, World Customs Organization.*

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність є важливим фактором економічного розвитку країни, оскільки сприяє залученню іноземних інвестицій, розширенню ринків збуту та інтеграції у світову економічну систему. Однак процес здійснення експортних операцій в Україні супроводжується низкою викликів, пов'язаних із нормативно-правовими бар'єрами, складністю митних процедур, а також недостатньою фінансовою підтримкою експортерів. Крім того, адаптація національного законодавства до міжнародних торговельних стандартів та забезпечення ефективного регулювання експорту потребують вдосконалення правових та інституційних механізмів. Тому дослідження нормативно-правового та інституціонального забезпечення експорту

продовольчих товарів й сільськогосподарської продукції в Україні та їх відповідності міжнародним вимогам є актуальним завданням, що потребує наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури та публікацій з тематики нормативно-правового забезпечення експортної діяльності свідчить про значну увагу дослідників до питань державного регулювання зовнішньоекономічних операцій. Зокрема, вітчизняні та зарубіжні автори розглядають різні аспекти впливу правових механізмів на розвиток експорту, митного регулювання, фінансової підтримки експортерів та інтеграції України в міжнародну торговельну систему.

Значний внесок у дослідження цих питань зробили такі науковці, як С. Перепьолкін [20], який аналізує сучасні тенденції міжнародного митного права, а також дослідники у сфері зовнішньоекономічної політики, зокрема Л. Коваленко, Л. Артеменко [22], В. Геєць, В. [21]. Герасимчук, М. Кудінова, М. Рубайко [18], У. Ратич [26], Москалюк О., Ярошенко А [24], які досліджують механізми державного регулювання ЗЕД. Окремі аспекти впливу міжнародних торговельних угод на експортну політику України досліджували О. Акименко [16], І. Платонова, В. [17], Денисова., С. Дорошенко [29].

Окремі дослідження присвячені аналізу ефективності державних органів у сфері регулювання ЗЕД, зокрема Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства закордонних справ, Національного банку України та митних органів. У наукових працях також розглядається роль Експортно-кредитного агентства у стимулюванні експорту та його внесок у зниження фінансових ризиків для українських підприємств. Значну увагу приділено міжнародному досвіду регулювання зовнішньоекономічної діяльності та адаптації українського законодавства до вимог Світової організації торгівлі і Всесвітньої митної організації. Експерти аналізують механізми гармонізації національного митного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема

щодо спрощення митних процедур, митно-тарифного регулювання та механізмів торговельного захисту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний масив досліджень, що розглядають питання нормативно-правового забезпечення експортної діяльності, залишається низка аспектів, які потребують додаткового вивчення. Зокрема, відзначається недостатній рівень аналізу впливу цифровізації митних процедур на спрощення зовнішньоекономічних операцій, а також роль міжнародного санкційного режиму у формуванні сучасної експортної політики України. Важливими залишаються питання подальшої адаптації українського законодавства до норм ЄС, що зумовлює потребу у розробці комплексних правових рішень для усунення регуляторних бар'єрів на шляху інтеграції України у європейський та світовий ринок.

Крім того, існує брак досліджень, що комплексно аналізують ефективність використання механізмів державної підтримки експорту, зокрема кредитних гарантій та страхування експортних ризиків, а також проблеми впровадження сучасних інструментів торговельної дипломатії у міжнародних відносинах України. Недостатньо вивченою залишається проблема ефективності роботи державних інституцій у сфері ЗЕД в умовах військових і геополітичних викликів.

З огляду на вказані прогалини, у цій статті буде здійснено комплексний аналіз нормативно-правових механізмів підтримки експорту в Україні, визначено основні виклики у сфері державного регулювання ЗЕД, а також запропоновано шляхи вдосконалення законодавчих інструментів, що сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності українських експортерів у міжнародній торгівлі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз нормативно-правових засад та інституційного забезпечення експортних операцій в Україні. Дослідження спрямоване на виявлення основних проблем у сфері зовнішньоекономічної діяльності, оцінку ефективності державного регулювання та визначення напрямів удосконалення нормативно-правової бази. Особлива

увага приділяється ролі державних органів, зокрема Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Антимонопольного комітету України та митних органів, у створенні сприятливих умов для експорту. Крім того, розглядається вплив міжнародних торговельних організацій, таких як СОТ і ВМО, на розвиток зовнішньоекономічної політики України.

Виклад основного матеріалу Згідно із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначено правові засади функціонування суб'єктів господарської діяльності України у сфері експорту товарів. Зокрема, регламентовано порядок реалізації товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарювання з вивезенням або без вивезення цих товарів за межі митного кордону України. Така діяльність здійснюється на підставі зовнішньоекономічного договору (контракту), що підтверджує домовленість між двома або більше суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземними контрагентами [1].

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється державними органами відповідно до положень Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». У цьому процесі забезпечується дотримання основних принципів державного регулювання з метою досягнення економічної збалансованості, підтримання рівноваги внутрішнього ринку, стимулювання структурних змін в економіці та створення сприятливих умов для інтеграції України у систему світового поділу праці. Крім того, державне регулювання спрямоване на адаптацію економіки України до ринкових структур розвинених країн [2].

З метою захисту законних та економічних інтересів держави і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також забезпечення рівних можливостей для всіх учасників зовнішньоекономічної діяльності в Україні сформовано систему та структуру державного регулювання у цій сфері. Основними органами державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство закордонних справ України,

Національний банк України, Антимонопольний комітет України, митні органи та Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі (Табл.1).

Верховна Рада України є найвищим органом державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. До її компетенції належить визначення основних напрямів зовнішньоекономічної політики України, формування ефективної системи державного регулювання цієї сфери, а також ухвалення відповідних законодавчих актів. Зокрема, Верховна Рада України здійснює ратифікацію міжнародних договорів, встановлює спеціальні режими зовнішньоекономічної діяльності на території України, затверджує списки заборонених для експорту та імпорту товарів тощо.

Кабінет Міністрів України відповідає за реалізацію зовнішньоекономічної політики, координуючи діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у цій сфері. Крім того, він здійснює керівництво торговельними представництвами України за кордоном. Призначення керівників таких представництв здійснюється КМУ за погодженням із Міністерством закордонних справ України, що забезпечує ефективне формування та реалізацію державної політики у сфері торговельно-економічного та секторального співробітництва.

Таблиця 1

Система державного регулювання зовнішньоекономічною діяльністю в Україні

Органи державного регулювання	Основні компетенції
Верховна рада України	Законодавче регулювання, ратифікація міжнародних договорів, встановлення митних режимів
Кабінет Міністрів України	Координація зовнішньоекономічної політики, укладання міжурядових договорів, розробка валютно-фінансових планів
Міністерство закордонних справ України	Дипломатична підтримка, зовнішньоекономічні відносини, торговельні представництва
Антимонопольний комітет	Контроль за конкуренцією, запобігання монополізації, захист економічної конкуренції

Митні органи	Митний контроль, застосування митних тарифів, контроль експорту та імпорту
Міжвідомча комісія з міжнародної	Антидемпінгові розслідування, контроль за торговими обмеженнями, реагування на дискримінаційні заходи

Джерело: власна розробка автора

На Кабінет Міністрів України покладено функцію ведення міжурядових переговорів та укладання відповідних міжнародних договорів у сфері зовнішньоекономічної діяльності. До його повноважень також належать розробка платіжного балансу України, формування зведеного валютного плану, впровадження заходів щодо раціонального використання коштів Державного валютного фонду. Окрім цього, КМУ забезпечує виконання рішень Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй із питань зовнішньоекономічної діяльності. У разі виникнення дискримінаційних або недружніх дій з боку інших держав, митних союзів або економічних угруповань, КМУ ухвалює рішення про застосування відповідних заходів, зокрема запровадження режиму ліцензування [3].

Центральний орган виконавчої влади, у свою чергу, забезпечує проведення єдиної зовнішньоекономічної політики, сприяючи виходу суб'єктів господарювання на міжнародні ринки та координуючи їхню діяльність відповідно до міжнародних договорів України. Окрім цього, він проводить антидемпінгові, антисубсидійні та спеціальні розслідування з метою запобігання недобросовісній конкуренції та захисту національних економічних інтересів.

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі здійснює оперативне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до чинного законодавства. Зокрема, вона ухвалює рішення щодо порушення та проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань, а також застосування відповідних антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів. Крім того, Комісія приймає рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії з боку інших держав, митних

союзів або економічних угруповань у межах компетенції, визначеної законодавством України.

Антимонопольний комітет України здійснює контроль за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності законодавства про захист економічної конкуренції, запобігаючи монополізації ринку та недобросовісній конкуренції.

Ключовими фінансовими важелями державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні є тарифне та нетарифне регулювання експортно-імпортних операцій, а також організація й реалізація заходів валютно-фінансового та кредитного регулювання.

Національний банк України, відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», представляє інтереси України у відносинах із центральними банками інших держав, міжнародними банківськими установами та фінансово-кредитними організаціями, укладаючи відповідні міжбанківські угоди. Також він здійснює управління та використання золотовалютного резерву України та інших державних коштовностей, що забезпечують платоспроможність держави. До функцій Національного банку належать регулювання курсу національної валюти щодо валют інших держав, облік і проведення розрахунків за наданими та отриманими державними кредитами і позиками, а також операції з централізованими валютними ресурсами, що виділяються з Державного валютного фонду України. Крім того, Національний банк виступає гарантом кредитів, наданих суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності іноземними банками, фінансовими та міжнародними організаціями під заставу Державного валютного фонду та іншого державного майна України [4].

Митні органи України здійснюють митний контроль відповідно до міжнародних угод, законодавчих актів про митне регулювання, Єдиного митного тарифу України [3], Митного кодексу України [5] та Податкового кодексу України [6]. Україна має суверенне право самостійно встановлювати та

скасовувати податки й податкові пільги для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, виходячи з необхідності забезпечення їхньої самоокупності та самофінансування, а також з метою підтримання збалансованого платіжного балансу держави.

Територія України становить єдиний митний простір, у межах якого діють вимоги до обкладання митом товарів, які ввозяться на митну територію України або вивозяться з неї. Ставки Єдиного митного тарифу є єдиними для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності незалежно від форми власності, організаційної структури господарської діяльності чи територіального розташування. Вони встановлені відповідно до положень Закону України «Про Митний тариф України» [3].

Розміри ввізного мита на товари, що імпортуються до митної території України, систематизовані відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності [3]. Ця класифікація розроблена на основі Гармонізованої системи опису та кодування товарів та Комбінованої номенклатури Європейського Союзу, створених на базі міжнародної номенклатури товарів Всесвітньою митною організацією.

У 1983 році провідні країни світу підписали Міжнародну конвенцію про гармонізацію системи опису та кодування товарів, що була розроблена з метою вдосконалення Конвенції про Номенклатуру для класифікації товарів митних тарифів (Брюссель, 1950 рік). Україна приєдналася до цієї системи у 2002 році відповідно до Указу Президента України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про Гармонізовану систему опису та кодування товарів» [7].

Закон України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» визначає основи державної підтримки експорту шляхом страхування, перестрахування, гарантування, часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами. Метою цих заходів є створення сприятливих умов для розширення експорту українських товарів (робіт, послуг) на

міжнародні ринки, забезпечення захисту українських експортерів від ризиків неплатежів та фінансових втрат, а також підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників на світовому ринку [8].

З метою стимулювання експорту товарів (робіт, послуг) українського походження у 2017 році Кабінет Міністрів України створив ПрАТ «Експортно-кредитне агентство» (ЕКА) із статутним капіталом у розмірі 2 мільярдів гривень. Це агентство на добровільних та комерційних засадах здійснює страхування, перестрахування та надає гарантії за договорами, спрямованими на розвиток експортної діяльності [8].

Основними напрямками діяльності Експортно-кредитного агентства є:

- страхування та перестрахування експортних кредитів;
- страхування та перестрахування факторингу;
- страхування та перестрахування зовнішньоекономічних договорів (контрактів);
- страхування та перестрахування прямих інвестицій з України;
- страхування та перестрахування акредитивів;
- страхування та перестрахування договірних банківських гарантій;
- надання зустрічних гарантій банкам українських експортерів;
- участь у реалізації програм часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами;
- надання консультаційних послуг [10].

Партнерська кредитна програма ЕКА спрощує доступ українських експортерів до експортних кредитів та забезпечує захист банків від ризику непогашення кредиту експортером. Максимальна сума кредиту в межах цієї програми становить 20 мільйонів гривень, а максимальний строк його погашення – до 5 років. Відсоткова ставка визначається відповідно до умов банку-партнера. На сьогодні ця програма активно інтегрується із державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%».

У рамках чинної програми укладається договір страхування ЕКА, який є прийнятним видом забезпечення із коефіцієнтом ліквідності 0,85. Вартість послуг ЕКА у період дії воєнного стану та протягом 60 днів після його завершення становить від 0,6% у перші два роки страхування [9].

Постановою Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [10] встановлено, що гарантії та договори страхування ЕКА є прийнятним видом забезпечення з коефіцієнтом ліквідності 0,85.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29.10.2024 року №1261, затверджено Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України №4089 від 11.11.2024 року, що набрав чинності 01.12.2024 року, яким встановлено мінімально допустимі експортні ціни на окремі види товарів, зокрема пшеницю, жито, ячмінь, овес, кукурудзу, сою, ріпак, соняшник, а також олію соняшникову, ріпакову, соєву, макуху, мед та горіхи. Дане регулювання спрямоване на стабілізацію внутрішнього ринку та запобігання експорту продукції за демпінговими цінами (Табл.2)

Таблиця 2

Мінімально допустимі експортні ціни на сільськогосподарську та переробну продукції станом на 01 грудня 2024 р, дол. США за 1 кг

Умови поставок*	Код товару згідно з УКТЗЕД							
	1001 пшениця	1005 кукурудза	1201 соя	1205 ріпак	1206 соняшник	1507 олія соєва	1512 олія соняшник	1514 олія ріпакова
CFR –порт	0,140	0,132	0,351	0,439	0,225	0,711	0,661	0,819
CIF	0,140	0,132	0,351	0,439	0,225	0,711	0,661	0,819
CIP	0,108	0,108	0,279	0,428	0,216	0,711	0,513	0,819
CPT	0,108	0,108	0,279	0,428	0,216	0,711	0,513	0,819
DAF -кордон	0,158	0,144	0,198	0,391	0,189	0,711	0,729	0,819
DAP	0,158	0,144	0,198	0,391	0,189	0,711	0,729	0,819
DAT	0,108	0,108	0,279	0,428	0,216	0,711	0,513	0,819
DDP	0,140	0,132	0,351	0,439	0,225	0,711	0,661	0,819
DDU	0,108	0,108	0,279	0,428	0,216	0,711	0,513	0,819

DPU	0,108	0,108	0,279	0,428	0,216	0,711	0,513	0,819
EXW - склад	0,158	0,144	0,198	0,391	0,189	0,711	0,729	0,819
FAS	0,108	0,108	0,279	0,428	0,216	0,711	0,513	0,819
FCA	0,108	0,108	0,279	0,428	0,256	0,388	0,513	0,459
FOB	0,140	0,132	0,351	0,439	0,225	0,711	0,661	0,819

Джерело [12]: власна розробка автора

Проаналізовані у таблиці 2 мінімальні експортні ціни у доларах США за 1 кг демонструють значну варіативність залежно від умов поставки (CFR, CIF, CIP, CPT, DAF, DAP, DAT, DDP, DDU, DPU, EXW, FAS, FCA, FOB). Найвищі показники цін спостерігаються для олійних культур та їх перероблених продуктів, зокрема олії ріпакової (до 0,819 дол. США за 1 кг), соняшникової (0,819 дол. США) та соєвої (0,711 дол. США).

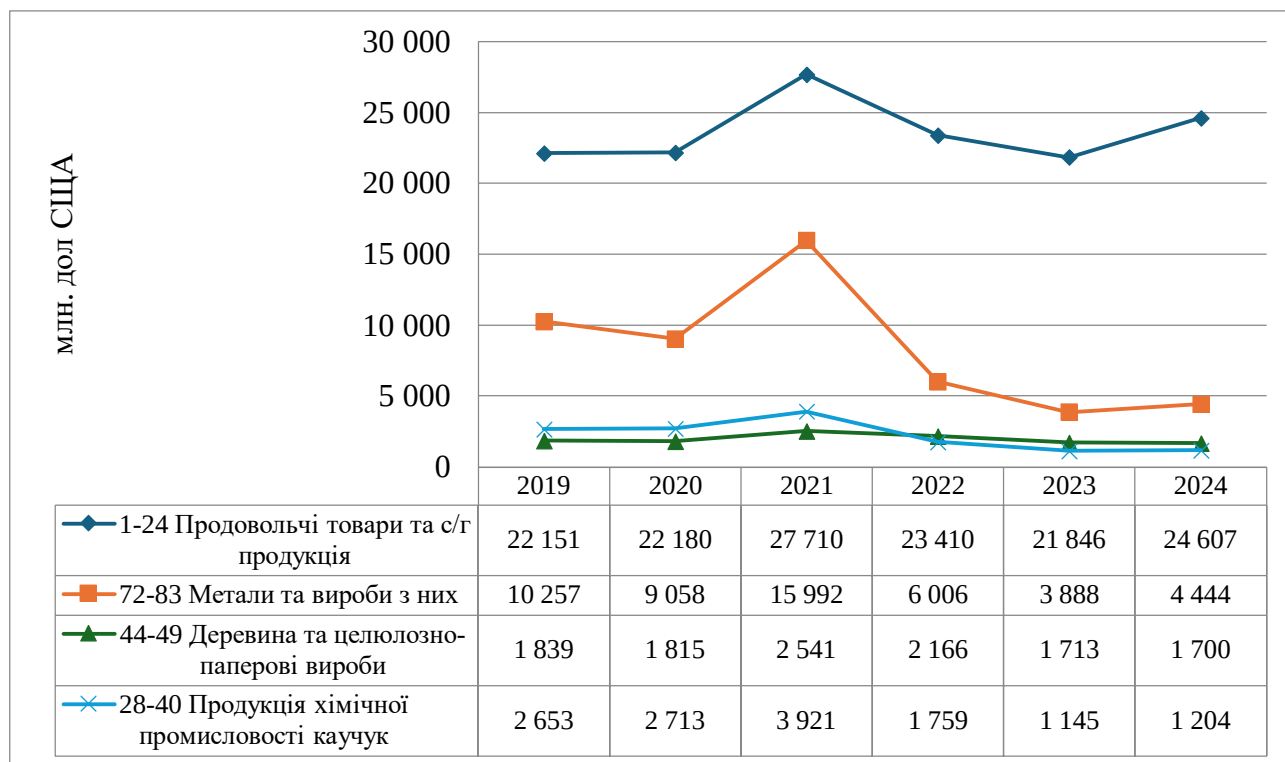
Залежно від умов постачання, найбільш вигідні умови для експортерів спостерігаються за термінами FOB та CIF, що передбачають транспортування товару до визначеного порту за рахунок продавця. Водночас EXW та FCA демонструють нижчі показники вартості, що пояснюється мінімальними зобов'язаннями експортера щодо транспортування.

Встановлення мінімальних експортних цін забезпечує прозорість торговельних відносин, захист внутрішнього ринку та підвищення конкурентоспроможності української продукції на світових ринках. Водночас збереження балансу між експортною активністю та забезпеченням продовольчої безпеки країни є стратегічно важливим завданням державної політики у сфері сільського господарства та міжнародної торгівлі.

Дані свідчать про зміни за 2019-2024 роки продовольчий експорт залишається найстабільнішим та найбільшим за обсягами. Зростання у 2021 році можна пояснити підвищеним попитом на продовольство після пандемії та активним розвитком аграрного сектора. Спад у 2022-2023 роках зумовлений війною в Україні, блокуванням портів, логістичними труднощами та руйнуванням інфраструктури. Відновлення у 2024 році пояснюється

активізацією експорту через альтернативні маршрути, зокрема через Дунайські порти та «зерновий коридор».

Джерело : складено автором на основі аналізу[9]

Рис. 1. Динаміка експорту ключових груп товарів з 2019 по 2024 рік у млн. дол. США

Металургійна галузь демонструє сплеск у 2021 році, що пояснюється високими цінами на метали на світовому ринку, які зросли після пандемії через дефіцит пропозиції. Різке падіння у 2022-2023 роках пов'язане з руйнуванням металургійних заводів (зокрема, у Маріуполі), окупацією територій, блокуванням портів та скороченням виробничих потужностей. Невелике відновлення у 2024 році може бути пов'язане з поступовим відновленням виробництва на підконтрольних територіях, переорієнтацією експорту та зростанням попиту на метали в ЄС та США.

Продукція хімічної промисловості та каучуку демонструє у 2021 р зростання через відновлення промисловості після пандемії та підвищений попит на хімічну продукцію. Різкий спад у 2022-2023 роках обумовлений зупинкою

великих хімічних підприємств через бойові дії, перебоями в постачанні газу (ключового ресурсу для хімічної промисловості) та скороченням експорту добрив. Незначне зростання у 2024 році може свідчити про поступове відновлення хімічної галузі, хоча рівень експорту залишається суттєво нижчим за довоєнний.

Загалом, аналіз даних показує, що аграрний сектор залишається найстабільнішою частиною українського експорту, тоді як металургія та хімічна промисловість зазнали найбільших втрат через війну та пов'язані з нею обмеження. Основні фактори, що вплинули на динаміку експорту: пандемія COVID (2020-2021pp), особливий стан в Україні з 2022 року по теперішній час, глобальна економічна ситуація – інфляція, зміни в попиті на сировинні товари, санкції Росії, що відкрили можливості для деяких товарів інших країн. Очікується, що у 2025 році відновлення експорту продовжиться, особливо в аграрному та металургійному секторах, за умов стабілізації безпекової ситуації та розширення торговельних шляхів.

Нормативно-правові засади та інституційне забезпечення експортних операцій в Україні сформовано з урахуванням членства у міжнародних організаціях, що регулюють світову торгівлю. Світова організація торгівлі є єдиною міжнародною організацією, яка опікується глобальними правилами торгівлі між державами. Її основна функція полягає у забезпеченні максимально сприятливих, передбачуваних та вільних умов для міжнародної торгівлі. На сьогодні до складу СОТ входять 164 держави-члени, включно з Україною.

Світова організація торгівлі є правонаступницею Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), укладеної після Другої світової війни. Завдяки ГАТТ та СОТ була створена ефективна міжнародна торговельна система, що сприяла зростанню обсягів світової торгівлі. Основні міжнародні тарифні режими та правила торгівлі визначаються Генеральною угодою про тарифи й торгівлю (ГАТТ 1994), ухваленою після завершення другої сесії Підготовчого комітету конференції Організації Об'єднаних Націй з питань торгівлі та зайнятості [11].

В Україні запроваджено правові режими для товарів, що імпортуються з держав-членів Світової організації торгівлі [12].

Всесвітня митна організація (ВМО) з моменту свого заснування займається гармонізацією та уніфікацією митних систем, удосконаленням митного законодавства та розвитком міжнародної митної співпраці. Її рекомендації щодо митного співробітництва є основою діяльності національних митних органів у сфері протидії контрабанді та митним правопорушенням.

Відповідно до засновницьких документів, основна місія Всесвітньої митної організації полягає у забезпеченні максимально високого рівня узгодженості та уніфікації митних систем, а також у вирішенні проблем, що виникають під час розвитку та вдосконалення митного законодавства та технологій [13, с. 184].

За час існування Всесвітньої митної організації було прийнято низку універсальних міжнародних договорів, зокрема:

- Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Киотська конвенція, 1973 р.) [23];

- Митна конвенція про карнет АТА для тимчасового ввезення товарів (Конвенція АТА, 1961 р.) [23];

- Міжнародна конвенція про опис і кодування товарів (1983 р.) [23];

- Стамбульська конвенція про тимчасове ввезення (1990 р.) [23];

- Міжнародна конвенція про взаємне адміністративне сприяння у запобіганні, розслідуванні та припиненні митних правопорушень (Конвенція Найробі, 1977 р.) та інші [23].

Всесвітня митна організація (ВМО) (*англ. World Customs Organization, WCO; фр. Organisation mondiale des douanes, OMD*) — міжнародна міжурядова організація зі штаб-квартирою в Брюсселі, Бельгія. Членами ВМО є митні адміністрації майже всіх країн світу.

Основна діяльність ВМО зосереджена на розробці міжнародних інструментів і конвенцій у сфері митного регулювання, зокрема: класифікації товарів; визначення митної вартості; встановлення правил походження товарів;

регулювання митних зборів; забезпечення безпеки ланцюгів постачання товарів; спрощення процедур міжнародної торгівлі; боротьби з митними правопорушеннями, незаконним переміщенням контрафактної продукції та захисту прав інтелектуальної власності; протидії корупції.

Особливу увагу ВМО приділяє програмам інституційного розвитку, спрямованим на підтримку реформ та модернізацію митних служб.

ВМО є розробником Гармонізованої системи опису та кодування товарів (ГС), яка є основою для класифікації товарів у міжнародній торгівлі. Крім того, організація адмініструє дві ключові угоди Світової організації торгівлі (СОТ):

1. Угода про застосування статті VII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року (регулювання митної вартості товарів);
2. Угода про правила визначення країни походження товарів [14].

Для досягнення своїх цілей ВМО розробила низку важливих інструментів, серед яких:

1. Міжнародна конвенція з гармонізованої системи опису і кодування товарів [14];
2. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (оновлена Кіотська конвенція) [14];
3. Конвенція про карнет АТА та Конвенція щодо тимчасового ввезення (Стамбульська конвенція) [14];
4. Декларація з професійної етики (Декларація Аруша) [14];
5. Система рамоквих стандартів із забезпечення безпеки та сприяння глобальній торгівлі (SAFE) [14].

У Додатку до Угоди про заснування Світової організації торгівлі міститься Угода про сільське господарство, яка регламентує: особливості доступу до ринку; зобов'язання та загальні правила національної підтримки; експортну конкуренцію та експортні субсидії, включно з правилами встановлення заборон і обмежень на експорт. Ця угода також визначає поняття сукупного виміру підтримки (СВП), яке означає річний рівень державної підтримки в грошовому

вираженні. Така підтримка може надаватися як на окремі види сільськогосподарської продукції, так і загалом на користь усіх виробників сільськогосподарської продукції [15].

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності України базується на чітко визначених нормативно-правових засадах, які забезпечують функціонування суб'єктів господарювання у сфері експорту та імпорту товарів, робіт і послуг. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає основні принципи здійснення зовнішньоторговельних операцій, включаючи умови укладання зовнішньоекономічних договорів та механізми їхнього державного регулювання.

Органи державної влади, зокрема Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство закордонних справ, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, митні органи та Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі, виконують ключові функції з координації та контролю зовнішньоекономічної політики [19].

Особливу роль відіграє Експортно-кредитне агентство (ЕКА), яке сприяє розширенню експорту українських товарів через механізми страхування та гарантування експортних кредитів.

Зовнішньоекономічна діяльність України адаптована до міжнародних стандартів, зокрема шляхом членства в Світовій організації торгівлі та співпраці з Всесвітньою митною організацією. Інтеграція у світову економічну систему передбачає дотримання міжнародних торговельних правил, спрощення митних процедур, гармонізацію тарифної політики та розвиток митного співробітництва.

Висновок. Дослідження нормативно-правових засад та інституційного забезпечення експортних операцій в Україні підтвердило важливість ефективного державного регулювання у цій сфері. Аналіз законодавчої бази засвідчив наявність розгалуженої системи нормативно-правових актів, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність, зокрема експортні операції. Визначено ключові державні інституції, відповідальні за формування та

реалізацію зовнішньоекономічної політики, включаючи Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Антимонопольний комітет України та митні органи.

Особливу увагу приділено діяльності Експортно-кредитного агентства, яке відіграє вагомий роль у стимулюванні експорту та зниженні фінансових ризиків для підприємств. Розглянуто механізми міжнародного регулювання, що здійснюються в межах співпраці України зі Світовою організацією торгівлі та Всесвітньою митною організацією.

Виявлено, що сучасна система державного регулювання експорту потребує подальшого вдосконалення, зокрема у напрямі спрощення митних процедур, підвищення рівня фінансової підтримки експортерів та гармонізації національного законодавства з міжнародними торговельними стандартами. Враховуючи глобальні економічні виклики та внутрішні трансформації, подальший розвиток експортної політики України має базуватися на принципах економічної відкритості, конкурентоспроможності та правової визначеності.

Список використаних джерел

1. Про зовнішньоекономічну діяльність. Законом України від 16.04.1991 р. № 959-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
2. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
3. Про митний тариф України Закон України від 19.10.2022 р. № 2697-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20>
4. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000р. № 2121-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
5. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

7. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про Гармонізовану систему опису та кодування товарів від 17.05.2002 р. № 466/2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466/2002>
8. Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності. Закон України від 20.12.2016 р № 1792-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19>
9. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua>
10. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. Постанова НБУ від 30.06.2016 р № 351 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
11. Генеральна угода про тарифи й торгівлю 1994 року. Угода про заснування Світової організації торгівлі від 15.04.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_003#n8
12. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94872f60-5734-4e7c-bcee-7873ffb2076d&title=ZagalnaInformatsiiaProSvitovu OrganizatsiiuTorgivliu>
13. Перепьолкін С. М. Міжнародне митне право у сучасному вимірі: теоретичний, методологічний та прикладний аспекти : монографія. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2020. 360 с
14. Офіційний сайт Приватного акціонерного товариства «Експортно-кредитне агентство» URL: <https://www.eca.gov.ua/produkty/rishennya-dlya-eksporteriv/partnerska-kredyt-na-programa-dlya-ek>
15. Угода про сільське господарство. Угода про заснування Світової організації торгівлі від 15.04.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_005
16. Акименко О. Ю. Механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва України: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Львів. 2021. 380 с

17. Платонова І. О. Розвиток механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2020. 251 с.

18. Кудінова М., Рубайко М. «Механізми міжнародної підтримки зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в Україні». *Економіка та суспільство* 2023 №57 URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/> (дата звернення 05.03.2025)

19. Яцух О.О. Ключові вектори сучасної державної фінансової політики сталого розвитку аграрного сектора економіки. Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки) Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2021, № 2(44), с. 222-232 <http://feb.tsatu.edu.ua/publication/yatsuh-olena-oleksiyivna/> (дата звернення 06.03.2025)

20. Перепьолкін С. М. «Міжнародне митне право у сучасному вимірі: теоретичний, методологічний та прикладний аспекти: монографія». Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2020. 360 с

21. Геєць В. М. Преодоление квазирыночности – путь к инвестиционно ориентированной модели экономического роста // *Економіка України*. 2015.

22. Організаційно-економічні механізми розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств: монографія / Л П Артеменко та ін.. Київ, 2019. 320 с.

23. Тулай О.І., Яцух Р.О. Нормативно-правові засади та інституційне забезпечення експортних операцій в Україні Міжнародна науково-практична конференція «Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку» м. Орхус, Данія, 26 березня 2024 р с.39-44.

24. Москалюк О., Ярошенко А. «Експортний контроль за товарами (технологіями) подвійного використання в системі економічної безпеки України». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 2024. URL: [Вісник економіки КНУ](https://visnyk.economics.knu.ua/)

25. Ковальчук К.І. «Нормативно-правове забезпечення формування та реалізації зовнішньої політики України». *Літопис Волині*, 2021. URL: <https://litopys.volyn.ua>

26. Ратич У. «Нормативно-правове забезпечення інвестиційної діяльності в Україні». *Науковий журнал «Scientia»*, 2024 URL.: [Scientia](#)
27. Андрушків І. «Інституційні складові бренд-орієнтованої економіки». *Журнал торгівлі, комерції та безпеки підприємництва*, Житомирський інститут продов харчування 2021.
28. Ковальчук О. «Аналіз зовнішнього оточення проєктів експортної діяльності». *Менеджмент розвитку складних систем*, 2023. URL: <https://mdcs.knuba.edu.ua>
29. Дорошенко С. «Вплив державної політики на розвиток експортного потенціалу України». *Економіка і держава*, 2020.
30. Петренко І. «Механізми державної підтримки експорту в Україні: сучасний стан та перспективи». *Фінанси України*, 2021.
31. Сидоренко В. «Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах євроінтеграції». *Юридичний вісник України*, 2022.
32. Ткаченко Л. «Роль митної політики у забезпеченні експортного потенціалу України». *Митна справа*, 2023.
33. Федоренко П. «Аналіз ефективності нормативно-правового забезпечення експортної діяльності в Україні». *Економічний часопис*, 2024.
34. Хоменко Ю. «Державна політика стимулювання експорту: міжнародний досвід та українські реалії». *Світова економіка і міжнародні відносини*, 2025.